

ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันกับการต่อรองอัตลักษณ์ ของผู้สูงอายุ

The Practices of Everyday Life and Elderly People's Negotiating Identities

สโรชพันธุ์ สุภาวรรณ*
Sarojbhan Supawan

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งอภิปรายปฏิบัติการในชีวิตประจำวันในฐานะการต่อรองอัตลักษณ์ผู้สูงอายุ ในบริบทของการครอบงำผู้สูงอายุด้วยภาพลักษณ์เหมารวมที่ผูกโยงกับความเสื่อมถอยและการพึ่งพิง ทำหน้าที่เบียดขับผู้สูงอายุให้เป็นเพียงกลุ่มวัฒนธรรมร่วมเพื่อควบคุมบงการ จากการที่ผู้เขียนสังเกตและพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับกลุ่มผู้สูงอายุในฐานะผู้ช่วยวิจัย คนรู้จักมักคุ้น และคนแปลกหน้า พบว่า ผู้สูงอายุมีได้ยอมจำนนต่อภาพลักษณ์ดังกล่าว ทว่ากลับใช้กลยุทธ์ในชีวิตประจำวันเป็นเครื่องมือเพื่อต่อรอง และประกอบสร้างอัตลักษณ์ใหม่ขึ้นเป็น “ผู้สูงอายุ” ที่ยังคงมีงานทำ เป็นเสาหลักทางเศรษฐกิจของครอบครัว และมีอำนาจกำหนดความเป็นไปในทางสังคมของตนเอง ทั้งยังจัดวางตนเองเข้ากับรูปแบบความสัมพันธ์ใหม่ๆ เพื่อก้าวข้ามภาพลักษณ์เหมารวม อัตลักษณ์ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นสามารถเลื่อนไหลไปตามเงื่อนไขและสถานการณ์ ดังนั้น ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันจึงเปรียบเสมือนการปลดปล่อยผู้สูงอายุจากประตูที่ล้นดาล

คำสำคัญ : ผู้สูงอายุ, ภาพลักษณ์, การต่อรองอัตลักษณ์, ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน

* นักวิจัยอิสระ

Freelance Rerearcher

Corresponding author, e-mail : sarojbhan@hotmail.com

Abstract

This article discusses the practices in everyday life of elderly people as identity negotiation against the domination by stereotype stigmatizing elderly people with their physical recession and dependency. The stereotype excludes the elder as a co-culture for controlling. According to author's interacting with the elders utilizing observation and informal conversation as a research assistant, an acquaintance and a stranger, it is found that the elders do not entirely surrender to the stereotype with which they are labeled. In contrary, they utilize some tactics in their everyday lives to negotiate and reconstruct new identities as an elder with job or breadwinner as well as an elder who can still control one's old life. The elderly also puts one's own self into new relationship to be beyond the stereotype. However, the reconstructed identities can be fluctuated according to factors and situations. Thus, the practices of everyday life among the elderly can be the way to liberate them from the locked door.

Keywords : elderly, stereotype, negotiating identities, practices in everyday life

บทนำ

ในช่วงกว่าสองทศวรรษที่ผ่านมา ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มที่ได้รับความสนใจศึกษาเป็นอย่างมากเนื่องมาจากประเทศไทยได้ก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุ¹ (aging society) ตามแนวคิดทางประชากรศาสตร์ การระบุว่า “ใครคือผู้สูงอายุ” นั้นยังยึดเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด² ว่า ผู้สูงอายุ คือ บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ภายใต้หลักการดังกล่าว จึงพบว่าผู้คนในช่วงวัยนี้กำลังทวีขึ้นทั้งในแง่ของจำนวนและสัดส่วน งานศึกษาที่ผ่านมาส่วนใหญ่มักอยู่ในขอบข่ายประเด็นด้านผลกระทบจากการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ สุขภาวะของผู้สูงอายุ สภาวะทางเศรษฐกิจ-สังคมของผู้สูงอายุ และการเฝ้าระวังเป็นหลัก ส่วนมากเป็นงานศึกษาที่วางอยู่บนกระบวนทัศน์ชีววิทยาการแพทย์³ (biomedical gerontologist paradigms) ทั้งยังเป็นกระบวนทัศน์กระแสนิยมที่ทรงอิทธิพลที่สุดในการศึกษาผู้คนกลุ่มนี้ (สุชาติ ทวีสิทธิ์, 2553) แม้ว่ากระบวนทัศน์นี้จะอธิบายถึงกระบวนการเข้าสู่วัยสูงอายุที่ลึกหนึ่ไม่ได้ ทว่าความหมายและระบบคุณค่าที่แฝงอยู่ในกระบวนการดังกล่าวล้วนเป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคม (socially constructed) สะท้อนได้จากภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุ ที่ถูกนำเสนอพร้อมกับความป่วยไข้ การถูกทอดทิ้ง การเป็นภาระและต้องพึ่งพาผู้อื่นในการดำรงชีวิตอยู่ตลอดเวลา (สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์, ม.ป.ป.)

ภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุข้างต้น ถูกประกอบสร้างขึ้นจากสถาบันทางสังคม เป็นการร่วมมือกันอย่างสอดรับสอดคล้องของสถาบันการเมือง การแพทย์ การศึกษา เศรษฐกิจ และสื่อมวลชน ในการสร้างภาพลักษณ์และความหมายของผู้สูงอายุอย่างเหมารวมในทางลบ (negative stereotype) เช่น ร่างกายที่เต็มไปด้วยโรค ภาวะ

1 สังคมผู้สูงอายุ คือ สังคมที่มีสัดส่วนของประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งประเทศ

2 พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 เป็นกฎหมายไทยฉบับแรกที่ระบุไว้อย่างชัดเจนว่าผู้สูงอายุคือคนกลุ่มใด

3 เป็นกระบวนทัศน์ที่เชื่อมั่นว่ากระบวนการเข้าสู่วัยสูงอายุเป็นวัฏจักรตามธรรมชาติ ได้แก่ การเกิด แก่ เจ็บ และตาย มีความเป็นสากล และไม่เชื่อในความเกี่ยวข้องกับมิติทางสังคมวัฒนธรรม

พึงพิง ความไม่ทันสมัย และการถูกทอดทิ้ง ทั้งนี้เพื่อให้ผู้สูงอายุได้กลายเป็นวัตถุสำเร็จรูป เพื่อจัดการควบคุมเนื้อตัวร่างกาย ใช้เทคโนโลยีทางอำนาจตั้งแต่กฎหมาย นโยบายไปจนกระทั่งการสงเคราะห์มีหน้าซ้ำวิธีคิดดังกล่าวยังมีอิทธิพลต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุและผู้คนในสังคมที่เชื่อว่าภาพเหล่านั้นเป็นความจริงจึงไม่เกิดการถกเถียงในประเด็นนี้ (สโรชพันธุ์ สุภาวรรณ และชไมพร กาญจนกิจสกุล, 2557) ในแง่นี้หมายความว่า บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปย่อมต้องอยู่ในข่ายความหมายข้างต้น ทว่าเอาเข้าจริงๆ แล้วผู้คนกลุ่มนี้ก็ได้เจ็บป่วยจนต้องพึ่งพิงผู้อื่นเสียทั้งหมด จากการสำรวจประชากรสูงอายุประเทศไทยที่ให้ผู้สูงอายุรายงานสุขภาพตนเองพบว่า สามในสี่ของผู้สูงอายุ คือร้อยละ 76 มีสุขภาพที่ดี ขณะที่เพียงร้อยละ 24 เพียงเท่านั้นที่สุขภาพไม่ดี ในขณะที่เดียวกันผู้สูงอายุเกือบทั้งหมดคือร้อยละ 88 สามารถดูแลตนเองในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้ มีเพียงร้อยละ 11 ที่ต้องพึ่งพาผู้อื่น และมีเพียงร้อยละ 1 เท่านั้นที่ต้องการพึ่งพาผู้อื่นแต่ขาดที่พึ่งพิง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2550) ความอิลักอึเหลือต้องกล่าวสะท้อนได้อย่างชัดเจนว่า ภาพร่างและความหมายที่ถูกสร้าง อาจจริงบ้างไม่จริงบ้าง หรืออาจไม่จริงเลยก็ได้

ความลักลั่นระหว่างความหมายที่ถูกกำหนดจากสังคมและปฏิบัติการของผู้สูงอายุ ปรากฏในงานศึกษาของกัจกร หลุยยะพงศ์ และ กาญจนา แก้วเทพ (2554) ที่ได้ชุดคีย์ (genealogy) วาทกรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุไทยตั้งแต่อดีตกระทั่งปัจจุบันพบว่า สถาบันทางสังคมต่างๆ ได้ร่วมมือกันประกอบสร้างภาพลักษณ์ผู้สูงอายุที่ผูกโยงไว้กับความเสื่อมถอย ไร้ความสามารถ ต้องพึ่งพาผู้อื่นอย่างแนบเนียน ภาพลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นในแต่ละยุคสมัยก็มีความเป็นพลวัต ทั้งยังพบว่าผู้สูงอายุบางกลุ่มอาศัยทุนทางเศรษฐกิจจกอุปกับทุนทางสังคมในรูปแบบของเครือข่ายชมรมมาเป็นตัวขับเคลื่อนการต่อรองอัตลักษณ์ใหม่ อาทิ ผู้สูงวัยหัวใจไฮเทคฯ (modern old) ในสังคมเมืองใหญ่ หรือผู้สูงอายุที่คงประโยชน์แก่สังคมในชนบท ขณะที่งานศึกษาของปณิธิ บรราน (2557) ได้ศึกษาบทบาทของกลุ่มผู้สูงอายุและทุนในลักษณะต่างๆ ที่ใช้ในการขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงอายุในชุมชน โดยเฉพาะชมรมผู้สูงอายุ พบว่า การขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงอายุได้อาศัยทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทาง

สังคมและวัฒนธรรม และทุนทางสัญลักษณ์ในการดำเนินกิจกรรม ทั้งยังใช้กระบวนการกลุ่มมาเป็นเครื่องมือในการต่อรองอัตลักษณ์ใหม่ที่ไม่ได้เป็นผู้สูงอายุที่พึ่งพิงเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผู้สูงอายุพหุพลัง (active ageing) ที่มีคุณค่าต่อครอบครัว ชุมชน และสังคม นับได้ว่าทั้งสองงานศึกษาข้างต้นเป็นการสะท้อนความไม่ยอมจำนนต่อความหมายที่ถูกสร้าง ขณะเดียวกันก็พยายามที่จะสร้างความหมายใหม่ๆ บนความสัมพันธ์ใหม่ๆ ในระดับกลุ่ม ครอบครัว และสังคม ทว่าท้ายที่สุดความพยายามของกลุ่มผู้สูงอายุข้างต้นแล้วก็มีได้หลุดพ้นจากการครอบงำของรัฐ เพราะการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุก็เป็นเครื่องมือหนึ่งของรัฐที่ใช้ควบคุมประชากรสูงอายุ มากไปกว่านั้นแนวคิดผู้สูงอายุพหุพลังก็เป็นนโยบายที่ต้องการปรับเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุและรัฐจากเดิมที่รัฐต้องเป็นผู้สงเคราะห์แบกรับภาระการดูแลผู้สูงอายุ มาเป็นการกำกับและส่งเสริมพหุพลังในวัยสูงอายุด้วยซ้ำไป

ผู้เขียนเห็นว่าการศึกษาทั้งสองข้างต้นได้ทำหน้าที่ทฤษฎีทางการศึกษาเพื่อปลดปล่อยผู้สูงอายุจากการครอบงำของผู้สูงอายุแบบกระแสหลัก ขณะเดียวกันผู้เขียนเองก็มีความสนใจที่จะใช้แนวคิดปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน (the practice of everyday life) ของ Michel de Certeau (1980) เพื่อช่วยอธิบายการต่อรองอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุผ่านการใช้เรื่องราวในชีวิตประจำวัน ด้วยการหยิบยืมแนวคิดดังกล่าวทำให้ผู้เขียนได้เข้าใจว่า ชีวิตประจำวันไม่เคยปราศจากการต่อรองและการช่วงชิง บนหลักการนี้ชีวิตประจำวันจึงเป็นเรื่องของยุทธศาสตร์ (strategy) ที่ฟากฝั่งของโครงสร้างยึดเป็นสรณะในการครอบงำผู้อ่อนแอกว่า (subordinate) ขณะที่กลยุทธ์ (tactic) เป็นเครื่องมือของผู้อ่อนแอกว่าใช้ในการต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าว ถือได้ว่าปฏิบัติการในชีวิตประจำวันเป็นเรื่องของการเมืองจุลภาค (micro politic) และการขับเคลื่อนทางสังคมรูปแบบใหม่ (new social movement) ขณะที่ผู้สูงอายุบางคนได้ต่อรองกับภาพลักษณ์ที่สถาบันทางสังคมประกอบสร้างขึ้นเพื่อจัดการและควบคุมในฐานะผู้อ่อนแอกว่า การเมืองจุลภาคที่ว่าก็คือการเมืองบนเนื้อตัวและร่างกายเพื่อที่จะปรับลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (redefined the relationship) จากการควบคุมทั้งในแง่ของกฎหมาย

นโยบาย ไปจนกระทั่งวาทกรรมผู้สูงอายุทั้งหลาย

แม้ว่าแนวคิดเรื่องปฏิบัติการในชีวิตประจำวันจะถูกท้าทายว่าเป็นการมองปรากฏการณ์ในแบบแบ่งขั้วแยกข้าม (binary opposition) เช่น ยุทธศาสตร์-กลยุทธ์ เป็นต้น ตลอดจนความไร้พลังในการต่อกรกับโครงสร้าง เพราะได้ยอมจำนนต่อโครงสร้างอำนาจนั้นๆ ตั้งแต่แรก แต่ข้อท้าทายดังกล่าวกลับเป็นสิ่งที่ de Certeau (1980) มิได้สนใจ เพราะข้อใหญ่ใจความของปฏิบัติการในชีวิตประจำวันคือการปล่อยให้วิถีชีวิตประจำวันที่ได้ใช้กลยุทธ์ ในฐานะที่เป็นศิลปะของผู้อ่อนแอกว่า (arts of the weak) มาใช้ในการต่อรองเพื่อจัดปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (สุธาริน คุณผล, 2550) และที่สำคัญคือการทำให้ผู้ที่อยู่ภายใต้โครงสร้างหรือคนเบื้องล่างใช้อำนาจในการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของตนเอง วิธีการที่เขาเสนอจึงมิได้เป็นการตอบโต้อย่างถอนรากถอนโคนเพื่อเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบหรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง แต่เป็นวิธีการเพื่อความอยู่รอดในสังคมหรือแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น

ภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุที่ถูกผลิตขึ้นพร้อมกับการกำหนดความหมายในด้านลบ ส่งผลต่ออัตลักษณ์ของผู้สูงอายุที่ถูกสร้างขึ้นด้วยอำนาจรูปแบบต่างๆ ภายในสังคมเพื่อเบียดขับและลดทอนความเป็นมนุษย์ (dehumanize) ของผู้สูงอายุ ทว่าอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ไม่มีสาระตถะ (non-essentialism) และก็มีใช้สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว (fixed) แต่กลับเป็นสิ่งที่มีความสั่นไหวและเปลี่ยนแปลงได้อยู่ตลอดเวลา (fluid) ในลักษณะที่เป็นกระบวนการ (ongoing process) จนกล่าวได้ว่าอัตลักษณ์เป็นแนวคิดที่เกี่ยวกับการเมืองเรื่องของอำนาจ ที่มีนัยยะถึงการช่วงชิง ต่อสู้ ต่อรองเพื่อการแสดงออกถึงตัวตน และบอกว่า “ฉันคือใคร” บนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ⁴ (อภิญา เพื่องฟูสกุล 2546) ความไม่หยุดนิ่งตายตัวของอัตลักษณ์เป็นกระบวนการที่ปัจเจกใช้ในการต่อรอง ตั้งคำถาม หรือปฏิเสธตำแหน่งแห่งที่ที่สังคมจัดวางไว้ให้ การปฏิเสธอาจไม่จำเป็นต้องสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาใหม่ใน

⁴ อ่านเพิ่มเติมได้จาก อภิญา เพื่องฟูสกุล. 2546. **อัตลักษณ์ : การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

ทางตรงกันข้าม แต่อาจเป็นการสร้างความหมายใหม่ (reconstruct) ขึ้นมาแทนที่ภายใต้เงื่อนไขและบริบททางสังคม ผู้เขียนเห็นว่าคุณูปการของการศึกษาอัตลักษณ์คือทำให้เห็นถึงการใช้อำนาจอย่างแยบคาย ทั้งในการก่อรูปอัตลักษณ์จากสังคมและความกล้าที่จะแสดงออกของตัวตนเป็นกระบวนการต่อต้านเชิงขึ้น

แม้ว่าทุกหน่วยงานทางสังคมจะใช้เทคนิคทางอำนาจในการจัดการ ควบคุม บงการเนื้อตัวร่างกายของผู้สูงอายุก็ตามที่ ทว่าผู้คนกลุ่มนี้ยังสามารถใช้ชีวิตประจำวันและแสดงตัวตนของตนเองได้เพราะผู้คนกลุ่มนี้ก็มีวิธีที่จะต่อรองหรือแข็งขึ้นต่ออำนาจดังกล่าว ด้วยการอาศัยปฏิบัติการในชีวิตประจำวันผ่านกลยุทธ์ต่างๆ มาเป็นเครื่องมือในการต่อรองอัตลักษณ์

ผู้เขียนได้อาศัยการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้สูงอายุจากหลากหลายบริบทและสถานการณ์ ทั้งผู้สูงอายุที่อยู่ในชนบทและในเมืองรวมทั้งสิ้น 6 ราย ระหว่างปี พ.ศ. 2556 - 2557 บนความสัมพันธ์ในฐานะที่เป็นผู้ช่วยวิจัยในโครงการสำรวจผู้สูงอายุเป็นคนรู้จักหรือคนแปลกหน้าบ้าง โดยเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจากการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุเหล่านี้มิได้อาจหาญที่จะต่อสู้กับโครงสร้างอำนาจ แต่เป็นแค่เพียงการต่อรองเพื่อจัดวางความสัมพันธ์เชิงอำนาจไว้อย่างน่าสนใจ ดังจะเสนอในหัวข้อถัดๆ ไป

“ไม่เจียมสังขาร”: ผู้สูงอายุกับความเป็นชายขอบ

ภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุถือเป็นสิ่งที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นจากอำนาจของสถาบันทางสังคมต่างๆ ภาพที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นมีลักษณะเป็นภาพเหมารวม⁵ และมีความตื่นเิน เป็นสิ่งที่ถูกสร้างให้เป็นสถาบัน (institutionalized) เพื่อประโยชน์ในการควบคุมและบงการเนื้อตัวร่างกายผู้สูงอายุ ภาพเหมารวมในช่วงวัยสูงอายุมีความแตกต่างจากภาพเหมารวมทางสังคมอื่นๆ เช่น ภาพเหมารวมทางเพศและเชื้อชาติ

5 อาจมีคำเรียกที่แตกต่างกันออกไป เช่น ภาพตริ้งใจ ภาพฝังใจ ภาพตายตัว สามัญทัศน์ มีความหมายตรงกับคำว่า “stereotype” ในภาษาอังกฤษ

ทั้งนี้เพราะทุกเพศและเชื้อชาติต้องถูกเหมารวมอีกครั้งเมื่อกลายมาเป็นผู้สูงอายุ ภาพเหมารวมในวัยสูงอายุพบได้ทั้งในแบบคุณลักษณะ เช่น เป็นผู้ดีในโลก ผู้แก่กล้า ประสบการณ์ ผู้โอบอ้อมอารี และโทษลักษณะ เช่น จู้จี้ขี้น ปากร้าย และมีสังขาร ป่วยไข้ เป็นต้น (Cuddy, Norton and Fiske 2005; Bowd 2003) จนกล่าวได้ว่า ผู้สูงอายุต้องเผชิญกับความกดดันอย่างมากในการที่จะดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามตำแหน่งแห่งที่ที่สังคมได้รังสรรค์ไว้ให้ เมื่อผู้สูงอายุที่แข็งขันต่อ ก็จะถูกมองว่าเป็นคน “ไม่เจียมสังขาร” (สุชาติา ทวีสิทธิ์ 2553)

หากพิจารณาถึงความจริง (reality) เกี่ยวกับผู้สูงอายุ จะพบว่าความจริงเป็นสิ่งที่ยากจะเข้าถึงได้แบบทะลุปรุโปร่งครอบคลุมทุกสิ่งละอันพันละน้อย เพราะความจริงมักมีความสลับซับซ้อนทั้งยังสามารถเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของเวลา บริบท และสถานการณ์ ขึ้นอยู่กับว่าความจริงดังกล่าวถูกประกอบสร้างและกำลังรับใช้จุดมการณใด ฉะนั้นความจริงส่วนมากจึงถูกลดรูปให้เหลือเพียงแค่ภาพแทนความจริงหรือภาพเหมารวมในแบบสำเร็จรูป เพื่ออำนวยความสะดวกเข้าถึงตีความ และทำความเข้าใจ อนึ่ง ด้วยตัวของภาพเหมารวมเองนับว่าเป็นกลไกหนึ่งของมนุษย์ที่ใช้ในการเรียบเรียงจัดลำดับเพื่อลดทอนความยุ่งยากในการเข้าถึงความจริง เป็นกระบวนการตีความและการรับรู้ของปัจเจกในการจัดกลุ่ม (categorized) จัดระบบ (systematized) ให้ความคมชัดอันสลับซับซ้อนของสรรพสิ่งต่างๆ รอบตัวให้สิ่งที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันเป็นสิ่งเดียวกันหรือสิ่งที่ต่างกัน เป็นอื่นตามการตีความและการรับรู้ นอกจากนี้ภาพเหมารวมยังเป็นผลมาจากการก่อรูปทางวัฒนธรรม (stereotype as culture constructs) นำมาสู่วิถีการคิดของปัจเจกและถูกผลิตซ้ำ (socialized) ผ่านรุ่นต่อรุ่น (Conдор 1990)

ภาพลักษณ์ในเชิงเดียวของผู้สูงอายุประจักษ์ชัดในรายงานการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับความรู้และทัศนคติที่มีต่อผู้สูงอายุ บ่งชี้ว่าผู้คนส่วนใหญ่ให้ความหมายแก่ผู้สูงอายุว่าเป็นกลุ่มที่ร่างกายเสื่อมถอยโรครา ทั้งยังมองว่าเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุแล้วกำลังกล้ามเนื้อและกระดูกจะเปราะบางกว่าตอนวัยหนุ่มสาว ตลอดจนเมื่อมีอายุมากถึงระยะหนึ่งจำเป็นต้องมีผู้ดูแล เพราะมองว่าเมื่ออายุเพิ่มสูงขึ้นโรคประจำตัวก็จะเพิ่มมากขึ้นตามด้วย (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2554)

วิธีการมองผู้สูงอายุในแบบเหมารวมข้างต้นนับว่าเป็นวัฏจักรแห่งการเหยียดวัย (ageism) แบบนวลเนียน ผู้เหยียดและผู้ถูกเหยียดไม่รู้เนื้อรู้ตัวด้วยซ้ำไป หนึ่ง เราจะเห็นถึงชนบคิตของสังคมไทยบางอย่างที่เอื้อให้เกิดการเหยียดวัยที่ส่วนใหญ่มักมาในนาม “การเสียสละ” ที่ถูกเชื่อมด้วยระบบศีลธรรม/วัฒนธรรมดีงามของไทย เช่นเมื่อเจอผู้สูงอายุบนรถโดยสาร หนุ่มสาวชาวฉกรรจ์ก็ต่างเต็มใจสละเบาะนั่งแก่ผู้สูงอายุ โดยมีได้พิจารณาว่าผู้สูงอายุคนนั้นเจ็บป่วยหรือสภาพร่างกายเสื่อมถอยจนไม่สามารถยืนบนรถโดยสารด้วยลำแข้งตนเองได้หรือไม่ นัยยะหนึ่งทั้งสองฝ่ายอาจยินดีที่ได้ให้และรับการเสียสละเป็นการผลิตซ้ำระบบศีลธรรมอีกนัยยะหนึ่งชาวฉกรรจ์อาจทำได้แค่ตั้งคำถามในใจว่าทำไมตนเองต้องเสียสละ แต่ท้ายสุดก็ต้องลุกจากเบาะนั่งเพื่อเสียสละอยู่ดี และเมื่อหนุ่มสาวชาวฉกรรจ์เหล่านี้ก้าวเป็นผู้สูงอายุกิจกยิณติรับการเสียสละอย่างไม่ตั้งคำถามหรือสงสัยว่าตนเองกำลังถูกเหยียดวัย

หากว่าผู้สูงอายุเป็นเพียงกลุ่มวัฒนธรรมร่วม (co-culture) ในหมู่วัฒนธรรมหลัก (mass-culture) ของคนหนุ่มสาว ก็จะได้เห็นได้ถึงความเป็นชายขอบในมิติของการถูกลดบทบาททั้งในทางเศรษฐกิจและสังคมให้อยู่ในบงการของสถาบันทางสังคม การที่ผู้สูงอายุเป็นได้เพียงกลุ่มวัฒนธรรมร่วมนั้นก็เนื่องด้วยภาพลักษณ์ที่แฝงไปด้วยความอ่อนแอ เสื่อมถอยโรยรา และอยู่ในสภาวะพึ่งพา ทำให้เราขาดการตั้งคำถามมองข้ามประสบการณ์และความสามารถของผู้สูงอายุ นัยนี้แสดงให้เห็นถึงการลดทอนความเป็นมนุษย์ของผู้สูงอายุ มากไปกว่านั้นภาพลักษณ์บางประการก็ถูกผลิตซ้ำอย่างบิดเบือน (distort) กับความเป็นจริง (Okoye and Obikeze 2005) ปัญหาของภาพลักษณ์เชิงเดียวของผู้สูงอายุยังได้ทำหน้าที่บดบังความสามารถในเชิงปัจเจกและทุนทางสังคมวัฒนธรรมและสัญลักษณ์ต่างๆ มากมายที่ซ้อนทับกันอยู่ ที่ผู้คนเหล่านี้ได้สะสมมาก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุหรือขณะที่เป็นผู้สูงอายุ และทุนเหล่านั้นถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการต่อรองอัตลักษณ์ ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

“ถึงจะแก่ แต่ยังมีไฟ”: กลยุทธ์ที่ผู้สูงอายุใช้ในการต่อรองอัตลักษณ์

การที่ผู้เขียนได้เข้าไปคลุกคลีมีปฏิสัมพันธ์กับผู้สูงอายุอยู่บ่อยครั้ง ทั้งในฐานะที่เป็นผู้ช่วยวิจัย เป็นคนรู้จักมักคุ้น และคนแปลกหน้า ทำให้ผู้เขียนได้เห็นถึงการปะทะกันระหว่างภาพลักษณ์ผู้สูงอายุที่ถูกประกอบสร้างขึ้นในทางสังคมที่ติดแข็งอยู่กับความเจ็บป่วยและอ่อนแอ กับการต่อรองของผู้คนกลุ่มนี้ในฐานะผู้อ่อนแอกว่าอยู่บ่อยครั้ง (conscious agency) หัวข้อนี้จึงเป็นการนำเสนอกลยุทธ์ต่างๆ ที่ผู้สูงอายุนำมาใช้ในการต่อรองอัตลักษณ์ เพื่อจัดปรับความสัมพันธ์และจัดวางตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของตนเอง

“ไม่ว่าใครก็ไม่ต้องมาช่วย ถ้าช่วย ฉันจะด่าให้ トラバidez
มีลมหายใจไม่ต้องให้ใครมาช่วย ถึงจะต้องคลานไปอาบน้ำ
ฉันก็จะทำ” (ป้าช้อย⁶, สัมภาษณ์)

“ป้าช้อย” กล่าวทันทีหลังจากที่ผู้เขียนได้สอบถามถึง การได้รับการดูแลจากครอบครัว อยู่ในขั้นตอนของการเก็บรวบรวมข้อมูลโครงการวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุโครงการหนึ่งในพื้นที่ชนบทของจังหวัดพิษณุโลก ในปี พ.ศ. 2557 ผู้เขียนรับหน้าที่เป็นผู้ช่วยนักวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้เขียนได้พบป้าช้อยที่บ้านของเธอเอง เมื่อไปถึงหน้าบ้านของป้าช้อย ก็ตะโกนเรียก และเห็นว่าเธอกำลังนอนหลับช่วงพักกลางวันอยู่ เธอรีบขานรับและลุกขึ้นเดินออกมาจากบ้าน เธอมีท่าที่ไม่กระฉับกระเฉง เดินเชื่องช้าและต้องพยายามหาจับสิ่งของเพื่อประคองตนเองไม่ให้ล้ม ดูภายนอกอาจเป็นผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยเป็นไปตามวาทกรรมทางการแพทย์ แต่ผู้เขียนเริ่มรู้สึกสนใจตั้งแต่เธอพยายามเดินออกมาพบเพื่อให้สัมภาษณ์ทั้งที่เธอสามารถปฏิเสธการพูดคุยหรือไม่จำเป็นต้องเดินออกมาก็ได้ เธออายุ 73 ปี มีรูปร่างอ้วนท้วม แต่ลักษณะทางกายภาพแลดูอ่อนกว่าอายุ เพราะผิวหนังไม่ค่อยเหี่ยวย่น

⁶ ชื่อผู้ให้การสัมภาษณ์ทุกคนในบทความนี้ เป็นนามสมมติ เพื่อปกป้องความเป็นส่วนตัวของผู้ให้การสัมภาษณ์

ป้าซ้อยเล่าให้ฟังว่า แม่เธอป่วยด้วยโรคเบาหวาน ความดัน ไช้มันอุดตัน เส้นเลือด และมีอาการปวดขาจนลูกนั่งและเดินเหินไม่สะดวก แต่เธอก็ยังคงทำงาน ด้วยการรับซื้อดอกไม้สดจากชาวบ้านเพื่อร้อยพวงมาลัยและจะมีแม่ค้ารับไปขายต่ออีกทอดหนึ่ง ผู้เขียนถามต่อว่า ทำไมเธอถึงยังต้องทำงานทั้งที่สภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวยแบบนี้ ลูกหลานไปไหน เธอตอบว่าเหตุที่ยังต้องทำงานอยู่ เพราะลูกๆ ของเธอต่างมีครอบครัวที่ต้องดูแล และเธอก็ไม่อยากเป็นภาระของลูกหรือใครๆ และงานร้อยพวงมาลัยที่เธออยู่ก็ไม่ได้หนักหนาอะไร แต่กลับสร้างรายได้ให้กับเธอได้ เธอไม่ต้องพึ่งเงินของลูกๆ หน้าซ้ำทุกวันนี้เธอยังเป็นเสมือนเสาหลักของครอบครัว เพราะลูกๆ มักจะมาขอหยิบยืมเงินจากเธอเสมอ ล่าสุดลูกชายได้ยืมเงินของเธอเป็นเงินกว่าสองหมื่นบาท ป้าซ้อยอาศัยอยู่กับสามีที่อายุน้อยกว่าเธอห้าปี และหลานชาย บ่อยครั้งสามีและหลานชายของเธอต้องการช่วยเหลือเธอในการทำกิจวัตรประจำวัน เช่น พุงไปอาบน้ำ ทว่าเธอปฏิเสธและโมโหทุกครั้งเมื่อมีคนมาช่วย ตามที่ผู้เขียนใส่ไว้ในอัญประกาศข้างต้น

เช่นเดียวกันกับ “ป้าเนียน” กลุ่มตัวอย่างเดียวกันกับโครงการข้างต้น อายุ 76 ปีเป็นอีกกรณีที่น่าสนใจ ผู้เขียนพบเจอป้าเนียนที่ตลาดชุมชนเล็กๆ หน้าวัดแห่งหนึ่ง ป้าเนียนมีร้านเย็บผ้าอยู่ในล็อกสุดท้ายของตลาดหน้าวัด เมื่อแรกพบผู้เขียนรู้สึกประหลาดใจมาก ว่าทำไมนิ้วของเธอถึงได้ดำเข้มและหนาเป็นพิเศษ จึงลองถามไถ่ดู เธอเล่าให้ฟังว่า สีดำนี่ติดคิ้วนั้นคือน้ำยาย้อมผมดำที่เหลือจากการย้อมผม เธอจึงนำมาย้อมขนคิ้วด้วย สาเหตุที่เธอต้องย้อมผมดำ พร้อมกับย้อมขนคิ้วนั้น เธอบอกว่าในอดีตร้านนั้นเธอจะต้องไปเที่ยวทะเลกับเพื่อนๆ ในรุ่นเดียวกัน จึงต้องดูดีเป็นพิเศษ ตลอดระยะเวลาที่ผู้เขียนสนทนากับเธอ พบว่า เธอเป็นคนร่าเริง ยิ้มแย้มแจ่มใส อธิบายดี เล่นมุขตลก และหัวเราะบ่อย

เมื่อสังเกตไปรอบร้านของป้าเนียน ผู้เขียนพบว่าในร้านของเธอมีน้ำดื่มบรรจุถึง 20 ลิตรจำนวนมาก และมีจักรเย็บผ้าหนึ่งหลัง จึงถามถึงสิ่งเหล่านั้นและได้ทราบคำตอบว่า ป้าเนียนมีอาชีพธุรกิจส่วนตัวคือ ช่างเย็บผ้าและบริการส่งน้ำดื่มบรรจุถึงภายในหมู่บ้าน ในแต่ละวันเธอจะขี่รถซาเล้งเพื่อนำน้ำดื่มบรรจุถึง เพื่อไปส่งน้ำตามบ้านที่สั่งน้ำดื่มกับเธอ เธอจะเป็นคนยกถังน้ำขึ้นรถซาเล้งและยกลงเมื่อถึง

บ้านผู้สั่งด้วยตัวเอง ผู้เขียนจึงถามต่อว่า แล้วป้ายกโหวหรือ ป้าเนียนตอบพร้อมอารมณ์ขบขันว่า “โหวไม่โหว วันหนึ่งยกเบื่อยี่สิบสามสิบ” เงินจากการส่งน้ำและการเย็บผ้าจึงเป็นแหล่งรายได้สำคัญในการเลี้ยงดูครอบครัว

เมื่อถามถึงครอบครัวของเธอ เธอเล่าว่าเธอเป็นโสด เธอจึงยังคงต้องทำงานจนถึงทุกวันนี้เพราะไม่มีลูก ทุกวันนี้เธออยู่บ้านร่วมกับพี่สาวที่เป็นโสดเหมือนกัน อายุรวม 80 กว่าปีแล้วนอกจากนี้ยังต้องรับผิดชอบดูแล ส่งเสียหลานๆ อีกสองคน ผู้เขียนสังเกตว่าขณะที่เธอพูดถึงพี่สาวของเธอ เธอมักใช้คำว่า “คนแก่” อาจเป็นการสะท้อนได้ว่า เธอไม่นับรวมตัวเองอยู่ในข่ายความหมายของคนแก่ ผู้เขียนจึงถามต่อในเรื่องสุขภาพ พบว่า เธอเป็นโรคความดัน ไช้มนอดตัน และเบาหวาน แต่ทั้งหมดนี้มิได้ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตประจำวันของเธอเลย เพียงแต่ต้องทานยาทุกวันเท่านั้นเอง

เรื่องราวในชีวิตประจำวันของป้าซ้อยและป้าเนียนข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงการยังคงเป็นผู้ผลิต (producer) อยู่ แม้ว่าจะมีได้เป็นแรงงานในระบบก็ตาม แต่ก็ยังสามารถนำเงินที่ได้มาเลี้ยงชีพและดูแลคนในครอบครัวได้ เจกเช่นกรณีของ “ลุงเทิ้ม” กลุ่มตัวอย่างในโครงการเดียวกัน อยู่ในวัยเกษียณ⁷พอดิบพอดี ผู้เขียนพบกับลุงเทิ้มที่บ้านของเขาราวใกล้เที่ยง เขาออกมาพบผู้เขียนพร้อมกับกลืนสุรา สิ่งที่ทำให้ผู้เขียนแปลกประหลาดใจเป็นอย่างยิ่งเมื่อแรกพบเขา คือเขามีลักษณะท่าทางหน้าตาที่ไม่เหมือนผู้สูงอายุเลยแม้แต่นิด หน้าซำยังมีผมหนา ดกดำ ผิวหนังไม่เหี่ยวย่น ร่างกายกระชับกระฉ่ง เหมือนชายอายุ 40 ต้นๆ แต่ถึงกระนั้นก็ตามด้วยอายุที่ครบ 60 ปีบริบูรณ์แล้ว ลุงเทิ้มก็ถูกกำหนดให้เป็นผู้สูงอายุที่ต้องตามกฎหมายไปเรียบร้อยแล้ว ผู้เขียนจึงลองตั้งคำถามกับลุงเทิ้มว่า “คิดว่าตนเองเป็นผู้สูงอายุหรือไม่” เขาตอบทันทีว่า “เป็น” เพราะตนเองมีอายุครบ 60 ปีแล้ว

เดิมทีก่อนหน้านี้ลุงเทิ้มมีอาชีพเกษตรกรรมที่จังหวัดกำแพงเพชร ทว่าภายหลังไม่มีที่ดินสำหรับทำเกษตรกรรมจึงย้ายมาอาศัยอยู่ที่พิษณุโลกมีงานรับจ้างตีเหล็กทุกประเภท งานดังกล่าวเป็นงานที่ต้องใช้พลกำลังเป็นอย่างมากกว่าจะได้มา

⁷ เป็นคำถามคติของจีนใช้เรียกคนที่มียุครครบรอบ 5 รอบนักษัตร หรืออายุครบ 60 ปีบริบูรณ์

ซึ่งมีดหรือขวานหักเล่มหนึ่ง วางจากการตีเหล็กในช่วงกลางวันจะเป็นช่วงที่เขาได้อยู่กับตนเองได้พักผ่อน แต่ทว่าในทุกๆ เย็นที่บ้านของเขาจะมีการสังสรรค์กิน-ดื่มกับเพื่อนชายที่ว่างหลังจากเลิกงานซึ่งจะแวะเวียนมาร่วมวงทุกๆ เย็น

ชีวิตประจำวันของป่าซ้อย ป่าเนียน และลุงเทิ้ม สะท้อนให้เห็นได้ชัดว่าชุดความหมายของผู้สูงอายุที่ถูกสร้างขึ้น ไม่อาจครอบงำทุกมิติบนเนื้อตัวร่างกายของเขาและเธอได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด จึงมีอาจพิจารณาความหมายของผู้สูงอายุด้วยชุดความหมายแบบเหมารวมได้ ทั้งยังเป็นการตอบโต้กลับไปยังวาทกรรมผู้สูงอายุด้านมืดที่ว่าป็นวัยแห่งความเสื่อมถอย สภาพร่างกายอยู่ในสภาวะวิกฤตจึงไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ชีวิตประจำวันของเขาและเธอยังเป็นการแข็งขันไม่ยอมรับภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุที่มีนัยยะถึงการไม่ทำงานและอยู่รอรับการสงเคราะห์จากรัฐเพียงอย่างเดียว ดังนั้น การทำงานของเขาและเธอจึงมีเป้าหมายเพื่อการหลุดจากความหมายเหล่านั้น และสร้างความหมายใหม่ให้กับการทำงาน ที่มีได้ทำงานเพื่อค่าจ้าง หรือรายได้เลี้ยงชีพเท่านั้น แต่เป็นการบ่งบอกว่า “ฉันไม่ได้เป็นภาระของใคร” ในขณะที่เขาและเธอใช้สังขารของตนเพื่อการปรับเปลี่ยนความหมายที่ให้อำนาจกับร่างกายแห่งความเสื่อมถอย เช่น การไม่รับความช่วยเหลือในกิจวัตรประจำวัน การข่มขู่ผัดผ่อน ก็เป็นการกระทำเพื่อจัดวางความสัมพันธ์ทางสังคม ให้ตนเองได้มีตัวตน มีที่ยืน มีตำแหน่งแห่งที่ในสังคมได้อย่างมีความหมายและศักดิ์ศรี

จากการพูดคุยและแลกเปลี่ยนกับผู้สูงอายุ ผู้เขียนยังพบว่านอกจากผู้สูงอายุจะใช้เนื้อตัวร่างกายและการทำงานมาเป็นกลยุทธ์ในการนิยามตนเองแล้ว ผู้สูงอายุยังได้ใช้ทุนทางสังคม (social capital) ในลักษณะเครือข่ายความสัมพันธ์การเป็นสมาชิกกลุ่ม มาเป็นกลยุทธ์ในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ การใช้ทุนทางสังคมดังกล่าวจะเกิดขึ้นไม่ได้หากขาดการสั่งสมมาตั้งแต่อ่อนเข้าวัยสูงอายุ ดังกรณีของ “ลุงแจ่ม” ชายสูงวัยชนบทในวัย 71 ปีเศษ ผู้เขียนพบลุงแจ่มที่วัดแห่งหนึ่งในจังหวัดพิษณุโลก เขาเดินเข้ามาพูดคุยกับผู้เขียนหลังจากที่ผู้เขียนได้เข้าไปพูดคุยกับกลุ่มผู้สูงอายุที่นั่นรวมตัวกันอยู่ที่ศาลาเรือนไทยภายในวัด เขาเดินเข้ามาด้วยสีหน้าเคร่งเครียดในมือถือสมุดบัญชีเล่มหนึ่ง ผู้เขียนจึงเริ่มทักทายด้วยการถามอายุ ลุง

แจ้แงเล่นมุกตลกบอกว่าเขาอายุ 17 ปี หลังจากนั้นลุงแจ้แงจึงให้ทายอายุของเขา ผู้เขียนทายที่อายุ 60 ปี ลุงแจ้แงยิ้มแล้วตอบว่า “ลุงอายุ 71 ปี”

ลุงแจ้แงเป็นมัคนายกประจำวัด การเป็นมัคนายกต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำกิจกรรมทางศาสนาทั้งภายในและนอกวัด เช่น งานแต่งงาน งานศพ และงานบวช เป็นต้น นอกจากนี้เขายังเป็นเหรียญกษาปณ์ของวัดที่ต้องมีหน้าที่ในการคำนวณค่าใช้จ่ายรายรับ รายจ่ายของวัดในทุกๆ เดือน ในขณะที่เดียวกันลุงแจ้แงก็ได้รับเลือกตั้งให้เป็นหัวหน้าคุ้ม⁸ของหมู่บ้านเป็นเวลาสองปีซ้อน เมื่อผู้เขียนถามถึงอาชีพที่เคยทำในอดีต เขาเล่าให้ฟังว่าเขาเคยทำนามาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ แต่เมื่อสิบกว่าปีที่แล้วเขาได้เริ่มสร้างห้องพักใกล้มหาวิทยาลัยสำหรับเช่า ลุงแจ้แงได้เก็บหอมรอมริบเพื่อลงทุน และลงแรงสร้างห้องพักด้วยตนเอง ค่อยๆ สร้างปีละสองถึงสามห้องสะสมเรื่อยมา จนกระทั่งในปัจจุบันเขาเป็นเจ้าของห้องพักให้เช่าจำนวน 30 ห้อง และมีรายได้จากการเก็บค่าเช่าห้องในทุกๆ เดือน เมื่อถามถึงเรื่องสุขภาพของลุงแจ้แง เขาบอกว่ามีโรคประจำตัวสองโรค คือโรคความดันโลหิตสูงและไขมันอุดตันในเส้นเลือด ที่ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตประจำวันมากนัก เขาเคยไปรับการตรวจรักษาในโรงพยาบาลของรัฐที่เป็นสวัสดิการของรัฐ ทว่าไม่ถูกใจกับรูปแบบการรักษา การบริการ และยาที่ได้รับ จึงไปรักษาที่โรงพยาบาลเอกชน จะได้รับยาที่ดีกว่าและรูปแบบการรักษาที่ดีกว่า แม้จะต้องชำระค่ารักษาจำนวนมากในทุกๆ เดือน ก็มีได้ทำให้เขาอยากกลับไปใช้บริการโรงพยาบาลรัฐอีก มีนัยยะบ่งบอกว่าเขาไม่จำเป็นต้องเป็นผู้รับสวัสดิการจากรัฐ แต่ในทางกลับกันเขาสามารถจ่ายค่ารักษาพยาบาลของโรงพยาบาลเอกชนได้มิได้เป็นภาระของรัฐ

“ลุงทอง” ในวัย 65 ปี เป็นคนรู้จักในความสัมพันธ์ต่างๆ กับผู้เขียน ห้วงเวลาที่ผู้เขียนได้พบเจอลุงทองที่บ้านจึงได้ถามไถ่เรื่องสุขภาพและอาการเจ็บป่วย ลุงทองเล่าให้ฟังว่าเขาเป็นโรคเบาหวาน ความดัน และไขมันอุดตันในเส้นเลือด พร้อมกับเดินไปหยิบยามาให้ผู้เขียนดู เขาเล่าว่าต้องทานยาทั้งก่อนและหลังรับประทานอาหาร

⁸ เป็นหน่วยย่อยของการปกครองในระดับหมู่บ้าน จะมี “หัวหน้าคุ้ม” จะรับผิดชอบดูแลพื้นที่และชาวบ้านในพื้นที่นั้นๆ ถือเป็นโครงสร้างทางสังคมแบบหลวมๆ (loose structure) ที่ไม่ได้กำหนดบทบาทหรือหน้าที่ที่ชัดเจน

อาหารทุกมื้อตามที่แพทย์สั่ง ลุงทองเล่าว่ายาลดไขมันที่ทานนั้น เดิมทีแพทย์สั่งให้กินด้วยการแบ่งยาออกเป็นครึ่งเม็ด แต่ภายหลังได้สั่งให้เพิ่มขนาดยากินครึ่งละหนึ่งเม็ด ทว่าลุงทองกลับมองว่ากินครึ่งเม็ดก็ได้อยู่แล้ว และร่างกายก็ยังคงมีอาการปกติ จึงตัดสินใจไม่ปฏิบัติตามที่แพทย์สั่ง

ผู้เขียนมองว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นการสะท้อนย้อนไปตั้งคำถามกับการให้ความหมายผู้สูงอายุแบบเหมารวม อย่างไม่คำนึงถึงทุนต่างๆ ที่เขาและเธอได้สั่งสมมาก่อนเป็นผู้สูงอายุ และจะเห็นได้ว่าการบ่งบอกว่า “ใครเป็นผู้สูงอายุ” ในข่ายความหมายที่ผูกโยงกับ “ความไร้อำนาจ” (powerless) และเป็นภาระแก่สังคม ในแบบเหมารวมรวมนั้น ควรต้องรื้อสร้าง (deconstruct) วิพากษ์และพิจารณาใหม่เสียที ดังเช่นกรณีของลุงแจ้งที่ได้แสดงถึงทุนทางสัญลักษณ์ (symbolic capital) ผ่านการยอมรับให้เป็นผู้กุมอำนาจในพิธีกรรมทางศาสนา และได้รับความไว้วางใจให้เป็นหัวหน้าคุ้ม หรือแม้กระทั่งการเป็นเจ้าของห้องเช่าที่เกิดขึ้นจากการสะสมทุนทางเศรษฐกิจ (economic capital) ตั้งแต่ยังหนุ่มเป็นแหล่งรายได้ที่ทำให้เขาปฏิเสธสวัสดิการการรักษายาบาลจากรัฐ หรือแม้แต่ลุงทองที่เลือกกำหนดชะตาชีวิตของตนเองด้วยการตัดสินใจกินยาในปริมาณน้อยกว่าที่แพทย์สั่ง จนกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์ที่ใช้เพื่อบ่งบอกว่า “ฉันคือใคร” ในบริบทที่โครงสร้างสังคมได้กำหนดความหมายเหมารวมของผู้สูงอายุไว้อย่างเสถียร

ทั้งยังเห็นได้ว่า ผู้สูงอายุเหล่านี้ได้เข้าไปอยู่วัฏจักรของอำนาจในการนิยามอัตลักษณ์และต่อรองอัตลักษณ์ ในมิติแรก ผู้สูงอายุถูกสถาบันทางสังคมสร้างความหมายเพื่อครอบงำอัตลักษณ์ผู้สูงอายุให้ผูกติดกับภาพร่างของความเสื่อมถอยและภาวะพึ่งพิง ในขณะที่ผู้สูงอายุเองก็อาศัยจังหวะและโอกาสในการประกอบสร้างใหม่ซึ่งอัตลักษณ์ อัตลักษณ์ใหม่ที่ถูกสร้างถูกผสมผสาน กลมกลืนหลายสิ่งหลายอย่างเข้าด้วยกันอย่างมิได้แยกขาดกับภาพลักษณ์ที่ก่อรูปขึ้นจากสังคม กล่าวสรุปได้ว่าผู้สูงอายุในฐานะคนเล็กคนน้อยเหล่านี้ก็ได้ยอมจำนนต่อภาพลักษณ์เดิมๆ เสียทั้งหมด แต่กลับกำลังต่อสู้ ต่อรองและสร้างอัตลักษณ์ใหม่ ผ่านปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน และอาศัยกลยุทธ์ในฐานะที่เป็นศิลปะของผู้อ่อนแอกว่ามาใช้ในการต่อรองอัตลักษณ์ ที่ยังคง “มีงานทำ” แม้จะเป็นงานที่อยู่นอกระบบก็ตาม จึงเป็นผล

ทำให้ผู้สูงอายุเหล่านี้ยัง “เป็นเสาหลักของครอบครัว” และมี “มีอำนาจ” ในการกำหนดความเป็นไปในทางสังคมของตนเอง เป็นต้นว่าการปฏิเสธสวัสดิการรักษายาบาลฟรีจากรัฐ หรือแม้แต่ตัดสินใจกินยาในขนาดที่น้อยกว่าคำสั่งแพทย์

การก้าวข้ามภาพเหมารวมและการสร้างความสัมพันธ์ใหม่

กล่าวทั่วไป ข่ายความหมายแคบๆ ของผู้สูงอายุนอกจากจะโยงกับความเสื่อมถอยแล้ว อีกด้านหนึ่งยังถูกผูกไว้กับหลักศีลธรรมทางศาสนา ดังค่านิยมที่ว่า วัยสูงอายุควรอยู่กับวัดกับวา ในขณะที่เราอยู่ในสังคมที่การมีเพศสัมพันธ์ในวัยสูงอายุถูกมองในทางลบ ถือเป็นเรื่องกิเลสตัณหาที่ควรละ ทั้งยังถูกสนับสนุนจากฐานคิดทางการแพทย์ที่ว่าผู้สูงอายุเป็นวัยแห่งการสูญเสียสมรรถภาพทางเพศแล้ว ทว่าจากรายงานการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า ผู้สูงอายวยังคงมีกิจกรรมทางเพศอยู่ ลึกไปกว่านั้นยังพบว่า ผู้สูงอายุชายยังคงมีกิจกรรมทางเพศมากกว่าผู้สูงอายุหญิง ขณะที่ผู้สูงอายุหญิงมีความต้องการทางเพศน้อยกว่าผู้สูงอายุชาย (พงษ์ศักดิ์ หมื่นศักดิ์ และวาทินี บุญชะลิกษ์, 2554) จึงอาจเป็นเหตุที่ผู้สูงอายุชายมักมีความสัมพันธ์ทางเพศกับหญิงสาววัยรุ่น จนเกิดสำนวนสุภาษิตในทำนองตำหนิชายสูงอายุเหล่านั้นว่า “เฒ่าหัวงู” หรือ “โคแก่ชอบกินหญ้าอ่อน” เป็นผลให้ความสัมพันธ์รูปแบบนี้เกิดขึ้นแบบลับๆ เช่น “ลุงเจียม” ในวัย 76 ปี ผู้เขียนได้มีโอกาสพูดคุยกับลุงเจียมที่บ้านของเขาในฐานะที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในโครงการวิจัยหนึ่งในจังหวัดพิษณุโลก เขาเป็นอดีตข้าราชการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกษียณอายุราชการมานานแล้ว ปัจจุบันไม่ได้ทำงานแล้ว แต่ยังคงเป็นมัคนายกและเป็นผู้นำกิจกรรมของชุมชนและวัดอยู่เสมอ

เมื่อผู้นำทางได้พาผู้เขียนในฐานะผู้ช่วยนักวิจัยไปพบลุงเจียมที่บ้าน เริ่มบทสนทนาที่ไม่เป็นทางการเพื่อให้เขารู้สึกผ่อนคลาย เขามีสีหน้ายิ้มแย้ม อารมณ์ขัน เขามักจะเล่นมุกตลกอยู่บ่อยๆ ผู้เขียนก็ตามทันบ้างไม่ทันบ้าง หากพิจารณาลักษณะทางกายภาพ เขาดูมีผมที่ดกดำ ผิวหนังไม่ค่อยเหี่ยวย่นเท่าไรนัก ลุงเจียมเล่าว่าสุขภาพร่างกายของเขาในตอนนี้อย่างดีกับตอนหนุ่มๆ ที่ยังคงแข็งแรง

สมบูรณ์ดี ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเลยแม้แต่น้อย ยิ่งกว่านั้นการเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลเป็นเรื่องแย่มากสำหรับเขา แม้จะมีสิทธิรักษาพยาบาลของข้าราชการก็ตามที เพราะเขามองว่าตนเองไม่ได้ป่วยจนทำอะไรไม่ได้ หากเจ็บป่วยก็แค่หาซื้อยามาทานเองก็ดีขึ้นแล้ว ผู้เขียนสัมภาษณ์พุดคุยจนล้นข้อคำถามของแบบสอบถาม หลังจากนั้นจึงชวนพุดคุยเรื่องทั่วไป จึงได้ทราบว่าลุงเจียมสูญเสียคู่ชีวิตไปกว่าสิบปีแล้ว แต่ก็ยังมีภรรยาใหม่ที่คบหากันได้ไม่นานแล้วเลิกกันไปหลายคน เขาอาศัยอยู่บ้านกับลูกชาย สะใภ้ และหลานอีกสองคน เขายังมีหน้าที่คอยรับส่งหลานไปกลับโรงเรียนในทุกวันอีกด้วย ผู้เขียนชวนคุยจนกระทั่งคุยกันถุกคอก เขาเล่าให้ฟังด้วยท่าทางภูมิใจว่า ทุกวันนี้ตนเองยังคงเที่ยวตามสถานบันเทิงเรีงรมย์ต่างๆ กับกลุ่มเพื่อนในวัยเดียวกัน มากไปกว่านั้นเขายังคงมีกิจกรรมทางเพศกับสาวๆ ได้เหมือนเมื่อครั้งเป็นหนุ่มๆ

เรื่องราวของลุงเจียมข้างต้นดูเหมือนเป็นตัวตนที่มีความยอดเยี่ยม เพราะด้านหนึ่งเขาเป็นมัคนายกทำหน้าที่เป็นผู้นำพิธีกรรมของวัดต้องเป็นผู้มีคุณวุฒิ วิทยุฒิเป็นที่นับหน้าถือตา อีกด้านหนึ่งเขาเป็นหนุ่มเจ้าสำราญ (playboy) เที่ยวกลางคืนตามสถานเริงรมย์ต่างๆ และยังคงมีความสัมพันธ์ทางเพศชั่วข้ามคืนกับหญิงสาวอย่างลับๆ แต่ความลึกลับย้อนแย้งดังกล่าวก็เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันที่ถูกหยิบมาใช้เป็นกลยุทธ์เพื่อประกอบสร้างอัตลักษณ์ใหม่ในการเป็นผู้สูงอายุที่ยัง “ฟิตเปรี๊ยะ” เป็นสิ่งที่ลุงเจียมภูมิใจนำเสนอกับผู้เขียนมากๆ ผู้เขียนมองว่ากิจกรรมทางเพศของลุงเจียมบนความสัมพันธ์แบบ “ลับ ลวง พราง” กับหญิงสาวเป็นการสะท้อนให้เห็นชัดถึงการเข้ามายุคทุนเฟ้นที่ทางความคิดของคนช่วงวัยอื่นที่มองการเพศสัมพันธ์ในวัยสูงอายุเป็นเรื่องตรงกันข้ามกับศีลธรรมอันดี คนในสังคมจึงปิดกั้นการมีเพศสัมพันธ์ในวัยสูงอายุ ดังนั้น ภายใต้ความสัมพันธ์ดังกล่าวมันจึงเปิดโอกาสให้ลุงเจียมได้มีเสรีภาพในการแสดงตัวตนด้วยการมีกิจกรรมทางเพศได้

ในแง่นี้ ผู้เขียนวิเคราะห์ว่าเขากำลังแสดงกลยุทธ์บางอย่างเพื่อบ่งบอกว่าตนเองยังสามารถมีกิจกรรมทางเพศได้ เป็นการต่อรองกับภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุ แม้จะเป็นบทสนทนาแบบลับ ลวง พรางก็ตามที แต่อย่างน้อยที่สุดก็ถือเป็นการต่อรองกับผู้เขียนและผู้นำทางที่มีส่วนร่วมในวงสนทนาตามประสาผู้ชายที่ทุกคนอยู่ใน

ความสัมพันธ์ระนาบเดียวกัน ผู้เขียน ผู้นำทาง และลุงเจียมต่างไม่ต้องสูญเสียผลประโยชน์ใดจากการเล่าเรื่องของตน

สำหรับลุงเทิ้มที่ตั้งวงกิน-ดื่มสังสรรค์กับเพื่อนเป็นประจำทุกเย็น ประสบการณ์ชีวิตของเขามีความน่าสนใจในแง่ที่ว่า เขาอาศัยอยู่เพียงลำพังในบ้านหลักเล็กๆ เพียงคนเดียว เมื่อถามไถ่ถึงครอบครัวของเขาจึงได้รู้ว่า “เขาไม่อยากผูกมัดกับใคร” ในแบบสามีและภรรยา ทว่าลุงเทิ้มมีประสบการณ์การใช้ชีวิตคู่ที่มีภรรยามากกว่า 14 คน ทุกครั้งที่ตัดสินใจใช้ชีวิตคู่แต่ละครั้งก็ด้วยเหตุผลที่ว่าเขาไม่อยากจะผูกมัดกับใคร แม้เขายังคงมีส่วนรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการส่งเสียเลี้ยงดูลูกเสมอ นอกจากนี้การที่ลุงเทิ้มที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนต่างวัยที่มีอายุคราวรุ่นลูก ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุมิได้ล้าสมัยจนไม่สามารถมีปฏิสัมพันธ์ข้ามรุ่นกับคนวัยหนุ่มในความสัมพันธ์แบบเพื่อนได้

ลุงทองที่ในอดีตดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านจนกระทั่งอายุ 58 ปีได้ลาออกขณะที่ห้วงเวลานั้นได้แยกทางกับภรรยาคนเก่าและสมรสกับภรรยาคนใหม่ และได้ย้ายมาอาศัยกับภรรยาคนใหม่ที่อายุน้อยกว่าลุงทอง 9 ปี ช่วงหนึ่งของการสนทนา ผู้เขียนถามว่าทุกวันนี้ลุงทองมองว่าตนเองเป็นผู้สูงอายุหรือไม่ เขาตอบผู้เขียนว่าตนเองยังไม่ได้เป็นผู้สูงอายุ ทว่าเป็นช่วงวัยที่คาบเกี่ยวระหว่างวัยผู้ใหญ่กับวัยสูงอายุเพียงเท่านั้น นอกจากนี้ลุงทองยังพยายามอธิบายว่า หากจะเอยถึงผู้สูงอายุแล้วนั้นย่อมหมายถึงคนแก่กล้าในวิชา ทั้งยังต้องมีผู้คนยกย่องเคารพหน้าถือตาของผู้คนในสังคม พร้อมกับยกตัวอย่างรายนามผู้สูงอายุที่ผู้เขียนรู้จัก แต่ละคนอายุเกินกว่า 80 ปีแล้วทั้งนั้น การให้ความหมายจากฉากผั่งของปัจเจกในกรณีของลุงทองเป็นการปฏิเสธชุดความหมายของผู้สูงอายุที่รัฐ/สังคมกำหนดให้ด้วยการใช้ตัวเลขเป็นฐาน

ผู้เขียนรู้สึกแปลกใจเล็กน้อยเมื่อช่วงท้ายของการสนทนา ลุงทองได้พูดถึงความรักของลุงทองกับภรรยาคนใหม่ เขาเล่าถึงความรักที่โรแมนติกระหว่างตนเองกับภรรยาว่าก่อนหน้านี้ได้ขับรถเดินทางไปต่างจังหวัดในภาคอีสาน ตลอดทางที่ขึ้นเขาลงห้วย เขาจะขับรถหวาดเสียวให้ภรรยาตกใจเล่นๆ เมื่อภรรยาตกใจก็จะเขยิบเข้าแนบชิดลุงทอง เป็นการยกเย้ากันเล่นตามประสาคู่รักเหตุที่ผู้เขียนรู้สึกแปลกใจ

นั้น คงมาจากชุดความหมายและภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุแบบเหมารวมที่ยึดกุมพื้นที่ทางความคิดของผู้เขียนที่คิดว่า วัยสูงอายุเป็นกลุ่มวัยที่ห่างไกลจากเรื่องความโรแมนติกหรือความรักที่แสดงออกในแบบหนุ่มสาว จึงอาจกล่าวได้ว่าเรื่องราวของลุงทองและภรรยาได้ทำให้ผู้เขียนได้สะท้อนย้อนคิด (reflexive) มุมมองของตัวเองและปลดปล่อยตัวเองจากสามัญทัศน์ที่คับแคบ ขณะเดียวกันก็ได้เปิดมุมมองใหม่ ๆ ในการทำความเข้าใจอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุบนฐานของความหลากหลายที่ต้องยอมรับและเคารพ

มาถึงจุดนี้แล้ว สิ่งที่คุณเขียนต้องการชี้ให้เห็นในที่นี้ว่า ผู้สูงอายุได้สร้างรูปแบบความสัมพันธ์ใหม่ ๆ กับผู้คนข้ามวัย นำมาสู่การจัดปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ในทางสังคมของตนเองในความสัมพันธ์ลับ ๆ กับหญิงสาวบ้าง ในความสัมพันธ์แบบเพื่อนบ้าง ท้ายที่สุดการสร้างความสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่ ๆ ดังกล่าวเป็นการก้าวข้ามภาพเหมารวมสำเร็จรูปในวัยสูงอายุ โดยเฉพาะความเสื่อมถอยในทางกายภาพ

ตัวตนที่ทับซ้อนและความสับสนไหลของอัตลักษณ์

ผู้สูงอายุชาย : “ใครจะไปอยากบอกว่าเป็นคนแก่ ผมไม่ให้ดู ผมไม่ให้ดู”

ผู้สูงอายุหญิง : “ดิฉันนี่คะ...เวลาขึ้นเมล์ก็โชว์บัตร (ประจำตัวประชาชน)

จ่ายค่ารถเมล์ครึ่งราคา ดิฉันไม่อายคะ”

บทสนทนาข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของเวทีการสัมมนาระดมความคิดเห็นเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้พิการ ผู้สูงอายุ และผู้ด้อยโอกาส โดยใช้เทคโนโลยีเป็นฐาน ในช่วงเดือน สิงหาคม พ.ศ. 2557 ผู้เขียนได้ทำหน้าที่เป็นผู้บันทึกการอภิปรายย่อยในกลุ่มผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุกว่า 15 คน ที่เข้าร่วมการอภิปรายมีภูมิหลังที่ค่อนข้างต่างกัน ส่วนใหญ่ถือเป็นผู้สูงอายุในเขตเมือง อายุระหว่าง 60-75 ปี ที่มีฐานะและใช้โทรศัพท์มือถืออัจฉริยะ (smart phone) หรือแท็บเล็ต (tablet) อย่างใดอย่างหนึ่งทุกคน ช่วงหนึ่งของการอภิปราย ถกเถียงกันในเรื่องบริการสาธารณะกับผู้สูงอายุ ก็มีผู้สูงอายุทั้งที่ใช้และไม่ใช้สิทธิพิเศษดังกล่าวนี้ ปรากฏการณ์

ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า “ความสูงอายุนั้นเป็นสิ่งที่น่าอับอาย” ต้องอำพรางอายุของตนเองให้มากที่สุด

จะว่าไปแล้วภาพลักษณ์ผู้สูงอายุที่สังคมสร้างขึ้นมิได้ไร้ประโยชน์เสียทีเดียว เพราะด้านหนึ่งภาพลักษณ์ดังกล่าวถูกใช้เพื่อผลประโยชน์บางอย่าง ดังที่ได้กล่าวในเกริ่นนำไว้แล้วว่าอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ไร้แก่นแกน หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ไม่คงที่ ทว่าเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ในทางสังคมและถูกสร้างจากกระบวนการที่มีทั้งการต่อสู้ ต่อรอง ผสมผสานหลายๆ สิ่งหลายๆ อย่างเข้าด้วยกัน อัตลักษณ์จึงถูกท้าทายอยู่ตลอดเวลาขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์ บริบท และสถานการณ์ที่รายล้อมอยู่ ฉะนั้นอัตลักษณ์จึงเป็นกระบวนการของการต่อรองและสามารถเปลี่ยนแปลงได้อยู่ตลอดเวลาไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว

การศึกษาอัตลักษณ์จำเป็นต้องทำความเข้าใจตัวตนที่ทับซ้อนเพื่อเข้าใจตัวตนที่มีความหลากหลายสลับซับซ้อน จากการสังเกตและพูดคุยกับผู้สูงอายุทั้ง 6 คน ทำให้ผู้เขียนได้เข้าใจตัวตนที่ทับซ้อนของผู้สูงอายุ เช่นลุงเจียมที่ยังคงมีสมรรถภาพสมบูรณ์ แข็งแรง และมีกิจกรรมทางเพศกับสาว ๆ ได้เหมือนครั้งเป็นหนุ่ม แต่เมื่อผู้เขียนได้ตั้งคำถามว่าในฐานะมัคนายก เมื่อมีงานวัดลุงเจียมได้ช่วยงานยกโต๊ะ แก้ว เต็นท์ หรืองานที่ต้องใช้กำลังมากด้วยหรือไม่ ลุงเจียมตอบกลับว่างานที่ต้องกำลังมากเช่นนั้น “จะให้เด็กให้วัยรุ่นทำ เราแก่แล้วจะไปยกอะไรแบบนั้นไม่ไหว” ส่วนใหญ่หากมีงานวัดจะได้ทำหน้าที่เป็นโหมก เป็นผู้นำในการทำพิธีกรรมทางศาสนา และคอยต้อนรับแขกหรือผู้หลักผู้ใหญ่เพียงเท่านั้น

ปฏิเสธไม่ได้ว่าผู้สูงอายุบางคนก็นิยามอัตลักษณ์ของตนเอง ยอมรับความหมายที่สังคมประกอบสร้างขึ้น เช่นในกรณีของลุงเทิ้มที่กล่าวว่าตนเองเป็นผู้สูงอายุแล้ว เพียงเพราะตนเองอายุ 60 ปีตามข้อกำหนดของรัฐ สะท้อนให้เห็นมิติของการสถาปนาอำนาจครอบงำในเชิงอุดมการณ์ (hegemony) ที่ผู้สูงอายุได้รับเอาอำนาจของการครอบงำนั้นมาเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบสร้างตัวตน นอกจากนี้ในส่วนป้าเนียนและป้าช้อยก็ได้สร้างอัตลักษณ์ใหม่ของผู้สูงอายุ ในแง่ของการเป็นเสาหลักของครอบครัว ด้วยการทำงานเพื่อส่งเสียเลี้ยงดูลูกหลาน ไม่ได้อยู่นิ่งเพื่อรอรับสวัสดิการที่จัดบริการให้เพียงอย่างเดียว ตัวตนใหม่ที่ถูกผสมผสานขึ้นคือ “แม้จะ

เป็นผู้สูงอายุ แต่ก็เป็นผู้สูงอายุที่เป็นเสาหลักของครอบครัว” กรณีของป้าซ้อย และ ป้าเนียน พวกเขาถูกกำหนดให้เป็นผู้สูงอายุตามกฎหมายและได้รับสวัสดิการจากรัฐบาล ทว่าขณะเดียวกัน พวกเขาก็ยังทำหน้าที่เป็น “หัวหน้าครอบครัว” เป็นผู้รับผิดชอบหลักในการดูแลครอบครัว เป็นเสาหลักทางเศรษฐกิจของครอบครัว

บนความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่ต่างกัน อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุก็จะแตกต่างกันตามไปด้วย ดังกรณีตัวอย่างของลุงเจียม ด้านหนึ่งบนความสัมพันธ์กับหญิงสาว ลุงเจียมก็หยิบใช้ตัวตนที่แสดงความเป็นผู้ชายที่ยังคงมีสุขภาพแข็งแรง มีสมรรถภาพทางกายที่ดี และสามารถมีสัมพันธ์ทางเพศกับหญิงสาวได้ แต่ในอีกด้านหนึ่งเมื่อมีงานวัด ก็ปฏิเสธที่จะช่วยแบกยกของหนัก แต่กลับหยิบใช้ตัวตนที่แสดงความอ่อนล้า เลื่องลอยมาเป็นเหตุผลที่จะไม่แบกยกของหนักดังกล่าว นอกจากนี้ผู้เขียนได้พิจารณาแล้ว เห็นว่าผู้สูงอายุที่ได้สัมภาษณ์ พูดคุยทุกคน แม้ทุกคนจะเป็นหัวหน้าครอบครัว มักคนยาก หนุมเจ้าสำราญ มีร่างกายที่แข็งแรง ยังคงทำงานได้ นับว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์ที่ใช้ในการต่อรองอัตลักษณ์ แต่ทุกคนก็ต่างยอมรับในสวัสดิการจากรัฐบาลทั้งบำนาญบำนาญข้าราชการ และเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุตามพื้นฐานอาชีพเดิมทุกคน เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า ภาพลักษณ์ผู้สูงอายุที่สังคมสร้างขึ้นมาได้ถูกนำขึ้นมาใช้ประโยชน์ในการรับสวัสดิการจากรัฐบาล

อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุก็เป็นสิ่งที่มีความทับซ้อนกันอยู่ ขึ้นอยู่กับว่า ผู้คนกลุ่มนี้จะหยิบเลือกใช้กลยุทธ์ ในการนำเสนออัตลักษณ์ของตนเอง สามารถเลื่อนไหลและเปลี่ยนแปลงไปตามรูปแบบความสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม บริบท เงื่อนไขสถานการณ์ และผลประโยชน์ที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น บนปฏิสัมพันธ์กับบุคคล บริบทและสถานการณ์ที่ต่างกันไป ย่อมมีการหยิบใช้อัตลักษณ์ที่หลากหลายแตกต่างกันออกไปตามด้วย

บทสรุป

ในบริบทของการครอบงำผู้สูงอายุด้วยภาพลักษณ์สำเร็จรูปเชิงเดี่ยว ที่ได้ทำหน้าที่แบ่งแยกและเบียดขับผู้สูงอายุให้เป็นเพียงกลุ่มวัฒนธรรมร่วม ทั้งยังบดบัง

ความสามารถในเชิงปัจเจก ทักษะทางสังคม วัฒนธรรม และสัญลักษณ์ต่างๆมากมาย ที่สะสมมาก่อนเข้าวัยสูงอายุมีความซ้อนทับซ้อนกันอยู่ผู้คนกลุ่มนี้ก็ได้ยอมจำนนต่อสภาพลักษณะเหมารวมที่ถูกสร้างขึ้นทั้งหมด แต่ขณะเดียวกันก็เป็นผู้แข็งขันและใช้กลยุทธ์ในชีวิตประจำวันเป็นเครื่องมือเพื่อปรับเปลี่ยน ผ่านการผสมกลมกลืนเอาภาพลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างอัตลักษณ์ใหม่เราจึงเห็นผู้สูงอายุยังคงทำงานเป็นเสาหลักของครอบครัว และมีอำนาจในการกำหนดความเป็นไปในทางสังคมของตนเอง

นอกจากนี้ ผู้สูงอายุยังได้สร้างความสัมพันธ์ใหม่ๆ เพื่อจัดวางตนเองเข้ากับรูปแบบความสัมพันธ์ต่างๆ ทั้งในที่ลับและที่แจ้งเพื่อก้าวข้ามภาพลักษณ์ในแบบเหมารวมที่เกี่ยวข้องไว้กับความเสื่อมถอยและการพึ่งพิง ทั้งยังพบว่ามีอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุเป็นสิ่งที่ไร้แก่นแกนเพราะสามารถเลื่อนไหลไปตามเงื่อนไข บริบท และสถานการณ์ที่ขึ้นอยู่กับผู้สูงอายุว่าจะเลือกหยิบใช้ตัวตนในมิติใดมิติหนึ่งมาใช้ในกิจกรรมต่างวาระกัน ทั้งยังมีความซับซ้อนเกินกว่าจะมองผู้สูงอายุในแบบสำเร็จรูปแบบเดียวได้

ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวสรุปได้ว่าชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุเหล่านี้ไม่ได้มีความรุนแรงถึงขั้นโค่นล้มโครงสร้างของการแบ่งแยกและเบียดขับ ดังแนวคิดปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของ de Certeau(1980) ได้เสนอไว้ กลยุทธ์ที่พวกเขาใช้มิได้มุ่งทำลายโครงสร้างของอำนาจจากสถาบันทางสังคมและกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เข้ามาจัดการกับเนื้อตัวร่างกายและยังสร้างภาพลักษณ์ในทางลบให้แก่พวกเขา แต่การต่อรองของผู้สูงอายุกลุ่มนี้เป็นการกระทำที่ต้องการดำเนินชีวิตประจำวันให้เป็นไปตามที่ตนเองอยากเป็น และต้องการกำหนดความเป็นไปในทางสังคมของตนเองเพียงเท่านั้น ทั้งยังกล่าวได้ว่า ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันได้ทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นการปลดปล่อยพวกเขาออกจากประตูลิ้นคาล และสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้กับพวกเขาให้หลุดจากการมองแบบเหมารวมอีกด้วย

บรรณานุกรม

- กัจจกร หลุยยะพงศ์ และ กาญจนา แก้วเทพ. (2554). การสื่อสารกับวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทย. ใน **สื่อเก่า-สื่อใหม่ สัญญาอัตลักษณ์อุดมการณ์**, กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปณิธิ บรรวณ. (2557). พญณพล้ง : บทบาทของลุ่มผู้สูงอายุและ 'ทุน'ที่ใช้ในการขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงวัย **วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์**, 31(3), 97-120.
- พงษ์ศักดิ์ หมื่นศักดิ์และวาทีณี บุญชะลักษ์. (2554). เพศสัมพันธ์ในวัยสูงอายุ : ศึกษาในเขตชนบทจังหวัดกาญจนบุรี. **วารสารประชากร**, 2(2), 93-108.
- สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์. (ม.ป.ป.) ความชรา ภาพร่าง (body Image) และการใช้ชีวิตในเมือง. ใน **ชีวิตชายขอบ ตัวตนกับความหมาย**, ปรีตดา เณลิมเฝ้า กอนันตกุล, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- สโรชพันธุ์ สุภาวรรณ และ ชไมพร กาญจนกิจสกุล. (2557). การประกอบสร้างภาพลักษณ์ของผู้สูงอายุ. **วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**, 10(1), 93-136.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2550). **รายงานการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2550**. กรุงเทพฯ : สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2554). **รายงานการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับความรู้และทัศนคติที่มีต่อผู้สูงอายุ พ.ศ. 2554**. กรุงเทพฯ : สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สุชาติา ทวีสิทธิ์. (2553). บทบรรณาธิการ : การเปลี่ยนกระบวนทัศน์เพื่อการวิจัยผู้สูงอายุ. ใน **ประชากรและสังคม 2553 คุณค่าผู้สูงอายุในสายตาสังคมไทย**, สุชาติา ทวีสิทธิ์ และ สวริย บุญยมานนท์, บรรณาธิการ. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม.
- สุธาริน คุณผล. (2550). เรื่องของชีวิตประจำวัน. **รัฐศาสตร์สาร**, 28(2), 113-141.

- อภิัญญา เฟื่องฟูสกุล. (2546). **อัตลักษณ์ : การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด.**
กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- Bowd, A.D. (2003). Stereotypes of Elderly Persons in Narrative Jokes.
Research on Aging, 25(1), 22-35.
- deCerteau, M. (1980). **The Practice of Everyday Life**. Translated by
Rendall, S. Berkeley : University of California.
- Condor, S. (1990). Social stereotypes and social identity. In **Social
identity theory : Constructive and critical advances**. Abrams,
D. and M. Hogg (ed.) London : Harvester Wheatsheaf.
- Cuddy, A.J.C., M.I. Norton and S.T. Fiske. (2005). This Old
Stereotype: The Pervasiveness and Persistence of the Elderly
Stereotype. **Social Issues**, 61(2), 265-283.
- Okoye, U. and D.S. Obikeze. (2005). Stereotypes and Perceptions of
the Elderly by the Youth in Nigeria : Implications for Social
Policy. **Applied Gerontology**, 24(5), 439-452.

Translated Thai References

- Brown, P. (2014). Active Aging: Roles of the Aged Groups and
'Capitals' Utilized in Elderly Care Movement. **Humanities &
Social Sciences**, 31(3), 97-120. [in Thai]
- Chaiyasinkananon, S. (n.d.). The Aging, Body Image, and Urban
Living. In **Marginalized People Identity and Meaning**.
Koanantakool, P.C. (ed.) Bangkok : Princess Maha Chakri
Sirindhorn Anthropology Centre. [in Thai]
- Feungfusakul, A. (2003). **Identity**. Bangkok : National Research
Council of Thailand. [in Thai]

- Koonphol, S. (2007). An Account of Everyday Life. **Ratthasart Sarn**, 28(2), 113-141. [in Thai]
- Louiyapong, K. and Kaewthep, K. (2011). Communication and identity discourses of the elderly in Thai society. In **Old Media – New Media, Signs, Identities, and Ideals**. Kaewthep, K. and et al. (ed.) Bangkok : Chulalongkorn University Press. [in Thai]
- Muensakda, P. and Boonchalaksi, W. (2011). Aging and Sexuality : A Study in the Rural Areas of Kanchanaburi Province. **Thai Population**, 2(2), 93-108. [in Thai]
- National Statistical Office. (2007). **Report on the 2007 Survey of the Older Persons in Thailand**. Bangkok : National Statistical Office. [in Thai]
- National Statistical Office. (2011). **Report on the 2011 Survey of Knowledge and Attitudes on Elderly Issues**. Bangkok : National Statistical Office. [in Thai]
- Supawan, S. and Kanchanakijisakul, C. (2014). The Social Construction of the Elderly Representations. **Social Sciences**, 10(1), 93 -136. [in Thai]
- Taweessith, S. (2010). Editorial Note : A Paradigm Shift for Researching the Elderly. In **Population and Society Annual Conference 2010 “Value of the Elderly from the Eyes of Thai Society”**. Taweessith, S. and Boonyamanond, S. (ed.) Nakhonpathom : Institute for Population and Social Research. [in Thai]